A felzárkóztatás eredményei és kudarcai az Encsi járásban

Outcomes and failures of close-up for the Encs district

Jeney László

BCE Gazdaságföldrajz

Központ

E-mail:

jeney@elte.hu

Varga Ágnes

BCE Gazdaságföldrajz

Központ

E-mail:

varga.agi14@gmail.com

Kulcsszavak:

Encsi járás,
komplex fejlettségi mutató,
LHH (leghátrányosabb
helyzetű) járás,
támogatás,
értékelés

Az Encsi járás nem csupán hazai, hanem európai viszonylatban is egyike a leghátrányosabb helyzetű térségeknek, amelyet egy nagyon elaprózott településrendszer, a központoktól való nagy távolság, gyenge infrastruktúra és emberi erőforrások, alacsony életszínvonal és szélsőséges munkanélküliség jellemez. A járás jelentős, a helyi önkormányzatokat, vállalkozásokat és civil szervezeteket segítő támogatási ösztönzések, programok célterülete, mégis úgy tűnik, hogy az elmaradottság nem csökkent az idők folyamán sem maga a járás felzárkóztatása, sem pedig a (hátrányos helyzetű Cserehát és a viszonylag pozitívabb helyzetű Hernád-völgy közötti) belső fejlettségi szakadék szempontjából. Arra a kérdésre keressük a választ, hogy az ÚMFT/ÚSZT és a Leader Program 2007 és 2014 közötti központi kezdeményezései milyen mértékben illeszkednek a helyi kívánalmakhoz.

Keywords:
Encs district,
complex development
indicator,
LHH (most disadvantaged)
district,
support,
evaluation

The Encs district is one of the most underprivileged rural areas not only in Hungarian but even in European terms, which can be characterised by a very scattered settlement system, remoteness from the centres, poor infrastructure and human resources, low living standard and extreme level of unemployment. The district is targeted by significant amounts of aids, programmes supporting local authorities, enterprises and civil society organizations, however the backwardness does not seem to decrease over time neither in the field of the close-up of the whole district itself nor in case of the inner development gap (between the underprivileged Cserhát hills and the Hernád Valley with relatively more favourable position). Authors seek the answers to the question whether there are any mismatches between local needs and the central initiatives from the New Hungary Development Plan/New Széchenyi Plan and Leader Program in the period of 2007 and 2014.

Beküldve: 2015. október 26.

Elfogadva: 2016. január 22.

Bevezetés

Az elaprózott településrendszerrel, a központoktól való nagy távolsággal, szegényes infrastruktúrával, gyenge humán erőforrással, alacsony életszínvonallal és kiugró munkanélküliséggel jellemezhető Encsi járás egyike hazánk legelmaradottabb vidéki térségeinek. A járás területén elhelyezkedő települések az 1980-as évek vége óta folyamatosan célterületei a hazai fejlesztéspolitikáknak. Az európai integrációs folyamat elmélyülését követően jelentős uniós fejlesztési támogatásokat fordítottak az európai integráción belüli fejlettségi különbségek csökkentésére. Így az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk óta jelentős uniós fejlesztési támogatási összegek érkeztek az Encsi járás területére is, a helyhatóságok, a vállalkozások, a civil közösségek és a lakosság mindennapi életének, boldogulásának segítése érdekében. Mégis úgy tűnik, hogy az elmaradottság és a komparatív hátrányok nem csökkentek az elmúlt évtizedekben. A legperiferikusabb vidéki járások esetében ezek a fejlesztési erőfeszítések látszólag

nem kellő mértékben hatékonyak, ami továbbra is lassítja az országon és a kontinensen belüli földrajzi kohézió kialakulását.

Jelen tanulmány egy folyamatban lévő, „*Realized and missed synergies in development policies – Effects of EU and domestic development aid in territorial framework*”¹ című, OTKA K 101025 finanszírozású kutatás előzetes eredményein alapszik. Ebben a kutatásban egy konkrét földrajzi keretben – nevezetesen az Encsi járásban – az elmúlt évtized fejlesztéssel kapcsolatos politikáinak és támogatási programjainak társadalmi-gazdasági hatásait igyekszünk feltárni. Az első fejezetben elemezzük az Encsi járás fejlettségbeli elmaradottságának változását, a második fejezetben a komplex fejlettségi mutató segítségével jellemezzük a járás és települései fejlettségét. A harmadik fejezetben az Új Magyarország Fejlesztési Tervben, az Új Széchenyi Tervben és a Leader programokban nyertes pályázatok támogatási adatait elemezzük fejlesztési célterületek és területi különbségek szerint. Végezetül összegezzük az Encsi járásba érkezett támogatások sajátosságait.

Az Encsi járás fejlettségbeli elmaradottságának változása hosszú és rövid távon

Az Encsi járáshoz tartozó települések elmaradottságában jelentős szerepet játszik az útfüggőség, vagyis a járás fejlődésének történelmi meghatározottsága. A vizsgált terület a történelem során veszteségek sorozatát szenvedte el, amelyek lenyomatai hatással vannak a fejlettségének jelenlegi szintjére és a fejlesztési kezdeményezések várható eredményeire. A vizsgált terület Trianon előtt csupán a három részre szakadt Magyarország idején számított külső periferiának. Fülel várának török kézre kerülésével az oszmán török megszállás és a Magyar Királyság között húzódó végvár vonal egy szakasza is itt húzódott. A török portyázások idején csaknem elnéptelenedett a térség, de a „Rákócziak földjének” megerősítése később sem szerepelt a bécsi udvar politikai céljai között.

További hátrányt jelentett, hogy a császárhű földesurak által megkezdett újratelepítések alapvetően megváltoztatták a térség társadalmi-gazdasági szerkezetét. A korábbi rebellis reformátusság helyett a katolikus magyarok és ruszinok kerültek többségbe. A járás nagyobb, csereháti részének kedvezőtlen természeti adottságaihoz, tagolt domborzatához és alacsony termőképességű földjeihez igazodó, hagyományos állattartó-szőlőművelő profilú paraszti gazdálkodással szemben a kisebb szakértelmet igénylő, kedvezőtlen külpiaci értékesítési lehetőségű gabonatermesztő nagybirtok vált dominánssá.

A dualizmus korában megszilárduló közigazgatás idején a járás mai területének egésze a Kassa központú történelmi Abaúj, később Abaúj-Torna vármegye része volt. A déli, Hernád-völgyi települések a Szikszói járáshoz, északnyugaton Krasznokvajda

¹ Megvalósult és elmaradt együttműködések a fejlesztéspolitikában – az uniós és a hazai támogatások kölcsönhatásai földrajzi keretben.

és környéke (Kány, Keresztéte és Perecse) a Tornai járáshoz, az északkeleti, Csereháthoz tartozó települések a Szepsi székhelyű Csereháti járáshoz tartoztak (1. ábra). A dombsági terület nem számított az ország külső periferiájának, sokkal inkább belső periferiának lehetett tekinteni, hiszen Abaúj-Torna vármegye Borsoddal határos elzártabb határszéleit foglalta magába. Ráadásul a korabeli járásszékhelyek (Szepsi, Szikszó és Torna) is kívül estek a vizsgált térségen.

A térség leszakadásának egy következő, súlyos mérföldkövét jelentették az I. világháborút lezáró határváltoztatások, amelyek nyomán az Encsi járás mentén húzódik Magyarország északi határa, így az addig is belső periferiának számító térség külső periferiává vált. Az új államhatár szerves települési vonzásokapcsolatokat vágott ketté. A Trianon után kettészakadt vármegye Magyarországon maradt déli fele központhiányossá vált. Települései nem csupán a megyeszékhelyüket, Kassát veszítették el, de egyetlen város sem maradt a dél-abaúji területen. Ideiglenesen Szikszó község gyakorolta a megyeszékhelyi szerepkört, majd a dél-abaúji települések fokozatosan a távolabbi Miskolc vonzáskörzetéhez sorolódtak. Az Encsi járás mai területét érintő járásszékhelyek közül Szepsi és Torna Csehszlovákiához csatolásával csupán Szikszó maradt Magyarországon.

1. ábra

Történelmi járások a mai Encsi járás területén, 1914

Historical districts on the territory of the current Encs district, 1914

A fejlődésbeli lemaradás tovább nőtt a szocialista településhálózat-fejlesztési politika hatására. Városodottság és ipartelepítést segítő helyi energiák híján az Encsi járás nem tartozott a fejlesztések középpontjába, sőt a környező jelentős nehézipari központok és szocialista iparvárosok (Miskolc-Diósgyőr, Kazincbarcika, Ózd) irányába erőteljes ingázás vagy végleges elvándorlás indult meg. Az 1971-ben napvilágot látott Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió (OTK) fő kedvezményezettjei a központi funkciójú települések voltak, amelyek a potenciális városhálózatot jelentették. A térségből csupán az időközben járásszékhelyé vált, a szomszédos falvak hozzácsatolásával 1984-ben városi rangot kapott Encs számított középfokú központnak.

A falvak fejlődését viszont igen hátrányosan érintette a szocialista településpolitika. Az új gazdasági mechanizmus „racionalizálási” törekvéseinek megfelelően fokozatosan leépítették a különböző funkciókat. Szinte minden állami szakpolitikát az OTK szerint alakítottak át (a mezőgazdaságban a termelészövetkezetek összevonása, az iskolák felső tagozatának kitelepítése, a falusi kultúrházak megszüntetése, a kétszintű tanácsrendszer bevezetése miatt a járással együtt a járásszékhelyek közigazgatási szerepe is fokozatosan megszűnt). A funkciók megvonását ugyan pótolhatta volna a közlekedés fejlesztése, amellyel a szolgáltatások a szomszédos központi településen akadálytalanul elérhetővé váltak volna. Azonban a méretgazdaságosság elvére épülő közlekedéspolitikai miatt az Encsi járás kistelepülései még inkább elszigetelődtek. Az alacsony járatsűrűség és a járatok időbeli megoszlásából adódó rendkívül hátrányos forgalmi helyzet különösen a Cserehát határ menti településeit (például Krasznokvajdai mikrotérség) érintette érzékenyen (Beluszky 1977).

A hosszú ideig tartó korlátozások, tiltások egyes települések, jellemzően a kistalvák krónikus elnéptelenedéséhez vezettek, 1970 és 1990 között évente átlagosan majdnem fél százalékkal fogyott a térség népességszáma (Jeney 2014). Egy 1980-as KSH jelentés a központi szerepkör nélküli települések demográfiai változásával kapcsolatban kimutatta, hogy 1970 és 1978 között az 500 főnél kisebb népességszámú kistalvák száma országosan 711-ről 900-ra növekedett (KSH 1980). A sok kritikával illetett OTK-t 1985-ben hatályon kívül helyezték, de a közel másfél évtizedig érvényben lévő tervdokumentum hatásai a mai napig kimutathatók.

Az Encsi járás számos településének társadalmi-gazdasági lemaradása sajnos tovább folytatódott a rendszerváltozás után is. A piacgazdasági átmenet nyomán az észak-magyarországi iparvidékek szerkezeti válságba kerültek. Egyrészt sok kistelepülésről korábban a nagyobb ipari központokba (például Miskolc) jártak dolgozni. A tömeges elbocsátások miatt ekkor viszont megszűntek a korábbi ingázási lehetőségek. Másrészt a piaci körülmények között számos közszolgáltatás (közlekedés, közművek, kommunikáció, oktatás, egészségügy) esetében racionalizálási szempontokra való hivatkozással elhanyagolták a ritkán lakott vidéki térségeket, ami tovább nehezítette a kistalvák életkörülményeit. A foglalkoztatási lehetőségek beszűkülése, a falusi életmód romlása így az elvándorlás újabb hullámát indította el.

Az elvándorlás sajátos társadalmi csoportokra korlátozódott, ami megváltoztatta a térség településeinek társadalmi összetételét. Az elvándorlásban elsősorban a fiatalabbak, a képzettebbek és az innovatívabbak vettek részt. A szülőképes korcsoportok elvándorlásával a települések természetes demográfiai fenntarthatósága is megbomlott. A kistelepüléseken főleg az idősebbek maradtak, így jó néhány település népessége nagymértékben elöregedett. A folyamat következtében többnyire az alacsony iskolai végzettségűek, sok esetben munkanélküliek maradtak helyben, akik kevésbé voltak innovatívak, aktívak és rugalmasak a piacgazdasági körülmények között (G. Fekete 2001). Az elvándorlás által érintett településeken zuhanásszerűen visszaestek az ingatlanárak, amellyel vonzó úti céllá váltak a mélyszegénységben élő cigányság számára (például Csenyété). A cigány közösségek társadalmi integrációjának nehézségei további elvándorlási hullámot indítottak el az őslakosság köréből, igaz a vizsgált térség vándorlási veszteségét kompenzálta a cigányság magasabb születési rátája (Kovács 2013). A folyamat révén a vizsgált falvak esetében a kihalás helyett inkább a társadalmi struktúra változásával együtt járó szociális problémák, devianciák kerültek előtérbe. A rendszerváltozás óta az Encsi járásban – ha kismértékben is (évente átlagosan 0,2%), de – növekszik a népességszám, ami figyelemre méltó, hiszen országosan és különösen Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a népesség fogyásának vagyunk tanúi.

2004-ben Magyarország és Szlovákia egyszerre csatlakozott az Európai Unióhoz. A schengeni övezetbe lépéssel fokozatosan eltűnő határok speciális lehetőségeket teremtek az Encsi járás lakói számára is. Magyarország határain jelentős számú Európai Területi Társulás (ETT), eurorégió és testvérvárosi kapcsolat szerveződött, ezek jelentős részben éppen a szlovákiai határszakaszon. Az Encsi járás területét például az Abaúj az Abaújban ETT és a Kassa–Miskolc eurorégió érinti. A határok tényleges eltűnése több esetben felújíthatja a határon átnyúló települések közötti régi vonzási kapcsolatokat. A határon átvelő közforgalmú kapcsolatok fejlesztésével például Krasznokvajda határ menti mikrotérségében a lakosság 70%-a szívesen utazna munkavállalási céllal Szlovákiába (Lieszkovszky–Szabó 2009). Ugyanakkor a magyar–szlovák határ keleti szakasza esetében nagy kihívást jelent, hogy a határ szlovákiai oldala is hasonlóan depresszió sújtotta térséggé vált a rendszerváltozást követően, ahol szintén veszélybe került a nehézipar (Kassai Vasmű), átlagon felüli munkanélküliség, alacsonyabb jövedelmek és elvándorlás jellemző. A határ mindkét oldalán nagy lélekszámú cigány közösségek élnek, akiknek társadalmi integrációja a helyi fejlesztéspolitika egyik meghatározó kérdése.

A bemutatott folyamat révén az Encsi járás mára Magyarország leghátrányosabb térségei közé tartozik. A leghátrányosabb helyzetű térségeket a hazai fejlesztéspolitika kiemelten kezeli. Az országos fejlesztéspolitika a legelmaradottabb térségekbe igyekszik koncentrálni a fejlesztési forrásokat. A 2007 és 2013 közötti programozási időszakban az Encsi kistérség egyike volt Magyarországnak 33 komplex programmal is támogatandó, ún. leghátrányosabb helyzetű kistérségének. A 311/2007. (XI. 17.) Korm. rendelet alapján az Encsi kistérség a fejlettségi rangsorban a 8. leghátrányosabb helyen állt.

A járásrendszer 2013. évi bevezetése nemcsak az alsó területi szinten lévő egységek nevének (kistérségről járásra) és szerepének (statisztikai és fejlesztési mellett közigazgatással is bővült), hanem azok településkörének változásával is együtt járt a legtöbb járás esetén. Míg az egykori Encsi kistérség 36, addig az újonnan megalakult Encsi járás összesen 29 településből² áll. A korábban az Encsi kistérséghez tartozó Abaújpár, Abaújkér, Gibárt, Hernádbúd és Pere a Gönci járáshoz, míg Pamlény és Szászfő a Szikszói járáshoz került. 2014-ben felülbírálták a leghátrányosabb helyzetű térségek lehatárolását, immár a járások esetében. A 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet 2. sz. melléklete alapján az Encsi járás továbbra is a 8. leghátrányosabb helyzetben lévő, komplex programmal is fejlesztendő járásunk.

A járás társadalmi-gazdasági fejlettségét egy többdimenziós fejlettségi mutatóval mértük. A hazai szakirodalomban számos kísérlet történt különböző komplex regionális fejlettségi mutatók kidolgozására és alkalmazására. A komplex mutató meghatározásához általánosan alkalmazott módszerek: az ún. pontozásos módszer, a rangsorolás, a standardizálás, a szélsőértékekhez való igazítás (maximumra vetítés a Bennett-féle komplex mutatóval vagy a normalizálás), a mértani átlag, valamint a főkomponens- és a faktoranalízis. Tánczos (2011) szerint a társadalmi-gazdasági fejlettséget jellemző komplex mutatók esetében az egy, maximum két évre vonatkozó állapotvizsgálatok vannak túlsúlyban, amelyek központi módszere valamiféle pontozásos eljárás (Csatári 1996 és 1999, Faluvégi 2000, Hahn 2004, Faluvégi–Típdold 2007, Obádovics–Kulcsár 2003) vagy főkomponens-analízis (Fazekas 1997, Faluvégi 2003, Dobosi 2003, Cserhádi et al. 2005, Bíró et al. 2004, Csatári–Farkas 2006), esetleg a főkomponens-analízis valamely többváltozós statisztikai eljárással kombinált változata (Obádovics 2004, Ritter 2008, Lukovics 2007, Beluszky–Sikos 2007). Tánczos–Egri (2010) egy olyan komplex relatív fejlettségi index kidolgozására tett kísérletet, amelyet a hazai kistérségek külső és belső fejlettségi differenciáinak időbeli és térbeli vizsgálatára használnak (Fertő–Varga 2014).

Az Encsi járás településeinek komplex fejlettsége

A települési léptékű adatok és az elemszám jelentette korlátozó tényezők függvényében egy komplex mutatót állítottunk össze a 2008 és 2013 közötti időszakra vonatkozóan. A komplex mutató kiszámításához felhasznált társadalmi-gazdasági jelzőszámok meghatározásánál (és bizonyos fókig a módszertani kérdéseknél is) a leghátrányosabb helyzetű (LHH) térségek 2007. évi lehatárolásánál alkalmazott indikátorkészletet vettük alapul. Tekintettel arra, hogy az akkori jelzőszámok egy része már nem

² Az Encsi járás illetékességi területe: Alsógagy, Baktakék, Beret, Büttös, Csenyété, Csobád, Detek, Encs, Fáj, Fancsal, Felsőagy, Forró, Fulókércs, Gagyapáti, Garadna, Hernádpetri, Hernádszentandrás, Hernádvecse, Ináncs, Kány, Keresztété, Krasznokvajda, Litka, Méra, Novajidrány, Perecse, Pusztaradvány, Szalaszend és Szemere.

elérhető, vagy az Encsi járás esetén, települési szinten nem releváns, ezért módosítottuk a vizsgálatba bevont mutatók körét. Egyes jelzőszámok tehát változatlanul megmaradtak, másokat kisebb mértékben kiigazítottunk, illetve újakat is bekapcsoltunk közéjük. A vizsgálatban alkalmazott összesen 33 jelzőszámot – illeszkedve a 2007. évi LHH-lehatároláshoz – 5 csoportba (dimenzióba) soroltuk be: a gazdasági, az infrastrukturális, a társadalmi, a szociális és a foglalkoztatási mutatócsoportba (Faluvégi–Tipold 2007). A komplex fejlettségi mutató az öt dimenzió értékeinek egyszerű, súlyozatlan számtani átlagából tevődik össze (1. táblázat).

1. táblázat

**Az Encsi járás elmaradottságát/fejlettségét mérő 2013. évi komplex mutató
kiszámításánál használt mutatók köre és változása**

Datasets used for the calculation of the complex lag behind/development
indicator of the Encs district in 2013 and its change

Mutatócsoportok/mutatók	Változás ^{a)}
<i>I. Gazdasági mutatók</i>	
1. A regisztrált vállalkozások ezer lakosra jutó száma	módosított
2. A kereskedelmi és magán szálláshelyeken regisztrált vendégéjszakák ezer lakosra jutó száma (utolsó 5 év átlaga)	módosított
3. A kiskereskedelmi boltok ezer lakosra jutó száma	változatlan
4. A vendéglátóhelyek ezer lakosra jutó száma	új
5. Az önkormányzatok helyi adóbevétele egy lakosra, forint/év (utolsó 5 év átlaga)	módosított
<i>II. Infrastrukturális mutatók</i>	
6. A közüzemi vízhálózatba bekapcsolt lakások aránya, %	változatlan
7. Az egy km vízvezeték-hálózatra jutó zárt csatornahálózat hossza, méter	változatlan
8. A vezetékes gázt fogyasztó háztartások aránya a lakásállomány százalékában	változatlan
9. A hétköznapi elérés mutatója, perc	változatlan
10. A gyorsforgalmi csomópontok elérés mutatója, perc	változatlan
11. A számítógépet használó általános iskolások aránya, %	új
12. A kiépített önkormányzati utak és közterek aránya, %	új

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)	
Mutatócsoportok/mutatók	Változás ^{a)}
<i>III. Társadalmi mutatók</i>	
13. Az épített 3 és annál több szobás lakások aránya az időszak végi lakásállományból, % (utolsó 5 év átlaga)	változatlan
14. A személygépkocsik ezer lakosra jutó száma	módosított
15. Bevándorlási ráta, időszak közepi ezer fő népességre jutó évi átlag, ezrelék (utolsó 5 év átlaga)	módosított
16. Elvándorlási ráta, időszak közepi ezer fő népességre jutó évi átlag, ezrelék (utolsó 5 év átlaga)	módosított
17. Születési ráta, időszak közepi ezer fő népességre jutó évi átlag, ezrelék (utolsó 5 év átlaga)	új
18. Halálozási ráta, időszak közepi ezer fő népességre jutó évi átlag, ezrelék (utolsó 5 év átlaga)	módosított
19. Az egy állandó lakosra jutó szja-alapot képező jövedelem, forint	változatlan
20. Laksűrűség (száz lakásra jutó népesség)	új
21. Az épített lakások tízezer főre jutó száma, darab (utolsó 5 év átlaga)	új
22. Az épített lakások átlagos alapterülete, m ² (utolsó 5 év átlaga)	új
<i>IV. Szociális mutatók</i>	
23. Fiatalodási index (a 15 évesnél fiatalabbak a 60 éves és idősebbek százalékában)	változatlan
24. Az önkormányzatok által rendszeres szociális segélyben részesítettek évi átlagos száma ezer lakosra, fő	változatlan
25. Az aktív korúak (a 15–59 évesek) aránya a teljes népesség százalékában	új
26. Az adófizetők aránya, %	új
27. A közgyógyellátottak aránya, %	új
28. A lakásfenntartási támogatásban részesültek aránya, %	új
29. A veszélyeztetett kiskorú gyermekek a 15 évesnél fiatalabbak százalékában (utolsó 2 év átlaga)	új
30. Az ismertté vált bűncselekmények százezer főre jutó száma	új
31. Az ismertté vált bűnelkövetők (lakóhely szerint) százezer főre jutó száma	új
<i>V. Foglalkoztatási mutatók</i>	
32. A nyilvántartott álláskeresők arányának évi átlaga a munkaképes korú népességből, %	változatlan
33. A tartósan – legalább 12 hónapja folyamatosan – nyilvántartott álláskeresők arányának évi átlaga a nyilvántartott álláskeresőkből, %	változatlan

a) A leghátrányosabb helyzetű térségek 2007. évi lehatárolásánál alkalmazott mutatókhoz képest.

Adatforrás: a KSH T-Star, az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR), a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) és a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ) adatai.

Az LHH módszertanához hasonlóan a jelzőszámokat egy 1 és 5 közötti értékskálára alakítottuk át, azonban nem pontozásos módszerrel, hanem az eredeti értékek normalizálásával. A fordított mutatók esetében természetesen az adatsor minimuma kapta az „5”, a maximuma pedig az „1” értéket.

A komplex fejlettségi (vagy elmaradottsági) mutató igazolta azt a feltevésünket, hogy az Encsi járás egészének átlagos fejlettsége jelentősen elmarad mind a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei, mind az országos átlagtól. A vizsgált járás a megyei átlagos fejlettségi szint körülbelül háromnegyedét, az országosnak pedig mintegy kétharmadát érte el. *A 2008 és 2013 közötti évekre kiszámított komplex fejlettségi mutató értékében jelentős mértékű, határozott irányú változás nem következett be, így megállapítható, hogy a kedvezményezett fejlesztéspolitikai státusz ellenére az elmúlt években a járás számottevően nem tudott felzárkózni, igaz további leszakadása sem mutatható ki.*

A megyei és az országos színvonaltól való elmaradás mértéke dimenzióként jelentősen eltér egymástól (2. ábra). Általánosan jellemző, hogy a szociális mutatóktól a gazdasági jelzőszámokig haladva egyre nagyobb az Encsi járás elmaradottsága. Már a 2007. évi LHH-térségek lehatárolását megelőző vizsgálatok is rávilágítottak arra, hogy az Encsi járás legnagyobb mértékű elmaradottsága gazdasági téren figyelhető meg (a megyei átlag 55 és az országos 42%-ával), ezért a térségnek nagyobb arányú gazdaságfejlesztési [Gazdaságfejlesztési Operatív Program (GOP) finanszírozású] forrásokat irányoztak elő. Ennek indoklását jelen tanulmányunk is megerősíti.

2. ábra

Az Encsi járás komplex fejlettségi mutatója a megyei és az országos átlag százalékában, 2013

Complex development indicator of the Encs district as a percentage of county and national averages, 2013

Adatforrás: a KSH T-Star, az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR), a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) és a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ) adatai.

Az Encsi járás elmaradása az infrastrukturális és a foglalkoztatási dimenzió esetében közepes mértékű, mind országos, mind megyei szinten. E dimenziók megyei átlagtól való elmaradásának értékelésekor azonban tekintetbe kell venni, hogy egyrészt az infrastrukturális mutatókban szerepet játszanak a megye korábban szebb időket megélt, infrastrukturálisan már a szocializmus évtizedei alatt relatíve jobban felszerelt iparvidékei (például Kazincbarcika, Miskolc, Ózd vagy Tiszaújváros), másrészt a foglalkoztatási mutatókban megjelennek a megye szerkezeti átalakulással küzdő depressziós iparvidékei. E két dimenzió közül tehát a vizsgált járás lemaradása megyei szinten az infrastrukturális dimenzióban tekinthető – a foglalkoztatási dimenzióét meghaladó megyei aránya ellenére is – nagyobb mértékűnek.

3. ábra

**Településszintű fejlettségi különbségek az Encsi járásban,
a komplex fejlettségi mutató alapján, 2013**

Settlement level development differences in the Encs district based
on the complex development indicator, 2013

Megjegyzés: az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR) alaptérképének felhasználásával. A komplex fejlettségi mutató járási átlaga: 2,94.

A társadalmi és a szociális dimenzió legkisebb mértékű elmaradása azzal függ össze, hogy egyrészt népmozgalmi mutatószámok (szaporodási ráta, bevándorlás) az országosnál és különösen a megyei átlagnál magasabbak (elsősorban a helyi cigányságnak köszönhetően), másrészt a szociális ellátórendszert igénybe vevők létszámaránya önmagában még nem feltétlenül arányos a szegénységük és az életkörülményeik súlyosságának mértékével.

A komplex fejlettségi mutató értékeinek térbeli differenciái kirajzolják a térségen belüli különbségeket. A földrajzilag is kettős arculatú Encsi járás északi része – a dimbes-dombos Cserehát (és kisebb részben a Rakacai-völgymedence) – hagyományosan elmaradottabb. Az észak–déli kettősség régóta megjelenik a járás társadalmi-gazdasági fejlettségi térszerkezetében is a déli, Hernád menti települések javára (3. ábra). A térség periféria jellegét tovább erősítette az, hogy a Budapestet Kassával és Kelet-Lengyelországgal összekötő egyetlen fontos fővonal a járás szélén északkelet–délnyugati irányban érinti a térséget, valamint a csereháti területet – részben domborzati okokból – elkerülték az országos fő ütőerek. A csereháti térség kedvezőtlen földrajzi fekvéséhez ma is hozzájárul a kevésbé fejlett infrastrukturális hálózat, a „forgalmi árnyék” helyzet és az elégtelen közösségi közlekedési lehetőségek.

A járáson belül a legkedvezőbb helyzetben vannak a járásszékhelyhez közelebb fekvő települések: Encs, Fancsal, illetve Ináncs. A járási átlaghoz (2,94) közeli pozícióban vannak a Hernád-völgyi települések, egyes mikrotérségi központok (Baktakék, Krasznokvajda) és egyes tudatos és aktív fejlesztéspolitikát folytató aprófalvak (Gagyapáti, Keresztéte és Litka). A felsoroltak szomszédságában lévő települések azonban már nagyobb mértékben elmaradnak térségi átlagtól. A leghátrányosabb helyzetű települések közé pedig a nehezen megközelíthető, jelentős számú cigány népességgel rendelkező belső-csereháti falvak, valamint az északkeleti periferián lévő települések (Hernádpetri és Hernádvécse) tartoznak.

Az Encsi járásba érkezett támogatások adatbázisa

A támogatások elemzéséhez az Abaúj Leader Egyesület és az EMIR (Egységes Monitoring Információs Rendszer)³ települési szintű adatai álltak rendelkezésünkre. A vizsgálatokba az Új Magyarország Fejlesztési Terv/Új Széchenyi Terv (ÚMFT/ÚSZT) és a Leader program 2014. december 31-ig nyertes pályázatait vontuk be. Az elemzésekhez használt prioritásokat a helyi fejlesztési dokumentumok alapján alakítottuk ki, és a nyertes projekteket a bennük szereplő beavatkozási területek figyelembevételével soroltuk be a megfelelő prioritásokba. Bár egyes esetekben vitathatónak tartottuk a besorolás logikáját, a munka folyamán mégis következetesen alkalmaztuk a fejlesztési dokumentumokban megadott szempontrendszert.

³ EU-támogatások felhasználását a pályázatok beadásától a fejlesztések megvalósításáig tartalmazó adatbázis.

Az Encsi járás mai területére, a 2007 és 2013 közötti európai uniós tervezési időszakra vonatkozó fejlesztési dokumentumok közül az alábbiakat vizsgáltuk meg:

1. Az Encsi kistérség Komplex Fejlesztési Programja (KFP)⁴ (2005), amelyet az Encsi Többcélú Kistérségi Társulás megbízásából az Abaúji Településfejlesztési Önkormányzati Szövetség készített.
2. Az Abaúj Leader Egyesület által készített Helyi Vidékfejlesztési Stratégia (HVS)⁵ (2009) és felülvizsgálatai (2011, 2013).
3. Az Encsi kistérség leghátrányosabb helyzetű térségek fejlesztésének (LHH) tervdokumentuma (2009), amelyet a PROMEI Regionális Fejlesztési Holding Rt. készített, helyi vezető tervező segítségével.

A felsorolt tervdokumentumok beavatkozások szerinti összehangolásának eredményét a 2. táblázatban foglaltuk össze, a dokumentumok fő fejlesztési irányainak egymáshoz való viszonyát szemlélítve. A kistérségre készített KFP két fő fejlesztési célterületet jelölt ki (A gazdasági versenyképesség erősítése a szociális biztonság javítása mellett; Az életminőség feltételeinek javítása), amelyekben belül hét további prioritást nevesítettek. A különösebb súlyozás nélküli fejlesztési prioritások kiterjedtek a társadalmat és a gazdaságot, valamint az életminőséget befolyásoló környezeti fejlesztések szinte minden területére. Ennek hátterében az áll, hogy egyrészt az Encsi járás komplex társadalmi-gazdasági problémákkal küzd, másrészt a túlságosan szétaprózott, mindenre kiterjedő prioritások kevésbé alkalmasak az életminőség tényleges javítására. A vizsgált három közül az LHH tervdokumentum a legcélrányosabb, ugyanis az a kistérség számára központilag beazonosított fejlesztési irányok mellett – gazdaságfejlesztés, szociális fejlesztések, foglalkoztatásbővítés (Margitics 2010) – az életminőség javítását célzó alapvető környezet- és infrastruktúrafejlesztéseket jelölte meg fő prioritásként. A KFP prioritásai és a HVS egyes célterületei – a hozzájuk tartozó intézkedések alapján – csak részben feleltethetők meg egymásnak.

A továbbiakban az ÚMFT/ÚSZT, valamint a Leader program nyertes pályázatainak fejlesztési prioritások szerinti megoszlását vizsgáljuk. Az adatok aggregálhatóságának érdekében a Leader program esetén is a KFP által megfogalmazott prioritások szerint csoportosítottuk a nyertes projekteket. A hét prioritás mellett egy M.n.s. prioritást is bevezettünk (2. táblázat), amelybe az egyik fejlesztési prioritásba sem tartozó nyertes projekteket soroltuk be.

⁴ Az Encsi járás települései az Európai Unió 2007–2013-as tervezési időszakában az Encsi kistérség részét képezték, ebből adódóan a járásra vonatkozó fejlesztési dokumentumok is az Encsi kistérség fejlesztési dokumentumaival egyeznek meg.

⁵ A HVS az Abaúj Leader Egyesület teljes akcióterületére vonatkozik, amely három járásra (Szikszói, Encsi és Gönci) terjed ki. (A Gönci járás elnevezése a kistérségi rendszerben Abaúj-Hegyközi kistérség volt.)

2. táblázat

**A HVS és az LHH tervdokumentumok prioritásainak/célkitűzéseinek
illeszkedése a KFP célkitűzéseivel**

Harmonization of priorities/goals of the HVS (Local Rural Development Strategy)
and LHH (Most Underprivileged Areas) schemes with the objectives of the
Complex Subregional Development Strategy

HVS, 2009	KFP, 2005		LHH, 2009
A térség gazdasági versenyképességének növelése	A gazdasági versenyképesség erősítése, a szociális biztonság javítása mellett	A gazdaság fejlesztése	Gazdaságfejlesztést indukáló kezdeményezések
Vidéki élet minőségének javítása		Infrastruktúra fejlesztése	Életminőség javítását célzó környezet és infrastruktúrafejlesztés
A térségben élők kompetencia fejlesztése		Humán erőforrás fejlesztése	Közüoktatási és nevelési hálózat fejlesztése
			A munkanélküliség csökkentése a szociális foglalkoztatáson keresztül
			A cigányság integrációját támogató önszervező kezdeményezések beindítása
Civil társadalom erősítése			Társadalmi igényeken alapuló szociális fejlesztések támogatása
Térségi turisztikai potenciál növelése		Turizmus fejlesztése	
A térség gazdasági versenyképességének növelése			
Vidéki élet minőségének javítása	Az életminőség feltételeinek javítása	Környezeti, természeti, épített és kulturális örökség védelme	
		Minőségi élet, társadalmi környezet feltételeinek megteremtése	
Térségi PR és marketing		A térségi belső és külső kommunikáció fejlesztése	Helyi partnerség erősítő kezdeményezés beindítása

Az Encsi járás nyertes pályázatainak fejlesztési célterületek szerinti megoszlása

Az Encsi járásban összesen 256 nyertes pályázat volt (az ÚMFT/ÚSZT-ben 176 és a Leader programban 80). A nyertes pályázatok keretében több mint 13,6 milliárd forint támogatást ítéltek meg a járás számára (12,7 milliárd forintot az ÚMFT/ÚSZT, míg 893 millió forintot a Leader program keretén belül).

A megye 16 járásából 9 komplex programmal is támogatandó LHH járás. ÚMFT/ÚSZT-ben a Borsod-Abaúj-Zemplén megyébe összesen megítélt támogatások 34,2%-a esetén a 9 LHH járás, míg a támogatások 42,3%-ánál a Miskolci járás volt a kedvezményezett. A megyében csak a Putnoki, a Tiszaújvárosi és a Mezőcsáti járás részére ítéltek meg kevesebb támogatást, mint az Encsi járás számára.

4. ábra

Az ÚMFT/ÚSZT keretében 2007 és 2014 között megítélt egy főre jutó támogatások Borsod-Abaúj-Zemplén megye járásaiban

Per capita supports awarded in the frame of ÚMFT (New Hungary Development Plan) / ÚSZT (New Széchenyi Plan) for districts of Borsod-Abaúj-Zemplén county between 2007–2014

Adatforrás: az EMIR honlapja.

Országos viszonylatban kimutatható, hogy a leghátrányosabb helyzetű térségek egy főre jutó támogatása meghaladta a nem hátrányos helyzetűekét (Kullmann et al. 2010). Az egy főre jutó megítélt támogatások tekintetében nincs szignifikáns különbség a megye LHH és a többi, nem LHH járásai között, vagyis az LHH kedvezményezettek közé történő besorolás szükséges, de nem elégséges feltétele a térségben realizálódó magasabb fejlesztési támogatásoknak (4. ábra). Az Encsi járás ugyan nem a legrosszabb helyzetű a megyében, de esetében az egy főre jutó támogatás elmarad mind a megyei átlagtól, mind az LHH járások átlagától is.

Az Encsi járásban az ÚMFT/ÚSZT és a Leader programból származó egy pályázatra jutó támogatás összegének jelentős eltérése⁶ azzal magyarázható, hogy egyrészről az ÚMFT/ÚSZT-ben a megítélt támogatások 24%-át kitevő, a hulladék-gazdálkodáshoz kapcsolódó projektek jelentős torzulásokat okoznak, másrészről a Leader program a kisebb vidékfejlesztési programok támogatására hivatott.

A nyertes pályázatok számának 69%-át két prioritás, a *Humán erőforrás fejlesztése* és *A gazdaság fejlesztése* tette ki (5. ábra). *A gazdaság fejlesztése* mindkét támogatási programban és összesítésben is a nyertes pályázatok 34%-át jelentette, utóbbiban pedig ez volt egyben a legtöbb nyertes pályázatot képviselő prioritás is.

A legnagyobb összegű megítélt ÚMFT/ÚSZT-támogatást (5. ábra) a *Humán erőforrás fejlesztése* prioritás, illetve a korábban említett hulladékgazdálkodáshoz kapcsolódó projektek következtében a *Környezeti, természeti, épített és kulturális örökség védelme* prioritás kapta az Encsi járásban. *A gazdaság fejlesztése* prioritás részesedése a megítélt támogatások összegéből jelentősen elmarad a nyertes pályázatok száma szerintitől. E jelenség hátterében az egyes prioritásokhoz tartozó nyertes projektek különböző támogatásintenzitása⁷ áll (6. ábra). Hiszen míg a *Humán erőforrás fejlesztése* nyertes pályázatai a legtöbb esetben 100%-os támogatásintenzitást élveznek, addig *A gazdaság fejlesztése* prioritás pályázatainak túlnyomó többségében 40, 50 és 70%-os a projektek támogatásintenzitása.

⁶ Az ÚMFT/ÚSZT-ben: 71 536 475 forint/projekt, a Leader programban: 11 161 871 forint/projekt.

⁷ Támogatásintenzitás: egy adott pályázat esetén a megvalósítandó projekt hány százalékát fedezi az elnyert támogatás. Például 10 millió forint értékű fejlesztés esetén 30%-os támogatásintenzitás 3 millió forint pályázati pénzt jelent.

5. ábra

**Az Encsi járás településein az ÚMFT/ÚSZT és a Leader program
2007 és 2014 között nyertes pályázatainak számának és a megítélt támogatások
összegének megoszlása fejlesztési prioritások szerint**

Distribution of winner grants and the value of
the awarded supports in frame of the New Hungary Development Plan /
New Széchenyi Plan and Leader Program to settlements of Encs district by
development priorities, 2007–2014

- Humán erőforrás fejlesztése
- A gazdaság fejlesztése
- Környezeti, természeti, épített és kulturális örökség védelme
- Infrastruktúra fejlesztése
- Minőségi élet, társadalmi környezet feltételeinek megteremtése
- Turizmus idegenforgalom fejlesztése
- M.n.s.
- A kistérségi belső és külső kommunikáció fejlesztése

Adatforrás: az Egységes Monitoring Információs Rendszer (EMIR) és az Abaúji Leader Egyesület honlapja.

6. ábra

Az Encsi járás településeinek 2007 és 2014 között az ÚMFT/ÚSZT keretében megítélt támogatások összege támogatásintenzitás szerint, a három legnagyobb arányú prioritás esetében

Total sum of awarded support to winner projects under the New Hungary Development Plan / New Széchenyi Plan by support intensity for the three largest priorities, 2007–2014

Támogatás, ezer forint

Adatforrás: az EMIR honlapja.

Az Encsi járásban az ÚMFT/ÚSZT-projektek legnagyobb számban a *Humán erőforrás fejlesztése* (43%) prioritáson belül nyertek, amely 34%-ban *óvoda-, iskolafelújítás és fejlesztésből*, 25%-ban *foglalkoztatással* kapcsolatos, míg 18%-ban különböző *esélyegyenlőségi* pályázatokból tevődött össze. A foglalkoztatással kapcsolatos pályázatok a munkaerőpiac bővítésén túl a munkahelyi képzéseket, a gyakornokok foglalkoztatását, valamint a különböző foglalkoztatási szervezetek fejlesztését és kialakítását is tartalmazzák. Ugyan egyre inkább terjedőben van a szociális szövetkezet foglalkoztatási formaként történő bevezetése, azonban a támogatások ellenére a vizsgált időszakban a járásban található nemzetközi hírű, közfoglalkoztatási programból indult hernádszentandrás biokertészet (Nemes–Varga 2014) és a szintén példaértékű ináncsi közmunkaprogramon kívül egyéb jelentősebb, a járás helyzetéből fakadóan támogatásra szoruló program nem fordult elő.

Az esélyegyenlőségi programok felét a tanodaprogram, míg a fennmaradó 50%-át az iskolai biztos kezdet, valamint a telepprogram tette ki. A megítélt támogatások kétharmadát, fele-fele arányban az óvoda- és az iskolafelújítások és -fejlesztések, valamint a különböző esélyegyenlőségi projektek kapták. A térség etnikai, képzettségi és foglalkoztatottsági adatai alapján ugyan nem meglepő e projektek részesedése, azonban a népesség korösszetétele ismeretében az egészségügyi alapellátás korszerűsítése (8%) alulreprezentált a *Humán erőforrás fejlesztése* prioritás nyertes pályázatainak körében, ugyanis a megítélt támogatásoknak csupán a 11%-át tette ki.

A *gazdaságfejlesztési* pályázatok 33%-a *gépbeszerzés és eszközfejlesztés* volt, 30%-a *technológiai fejlesztés*, míg 17%-a *telephelyfejlesztés*, vagyis a megítélt támogatások 70%-a oszlott meg e három támogatási kategória között az ÚMFT/ÚSZT-ben.

A *gazdaságfejlesztési* pályázatokon kívül a Leader programban a templomfelújítások következtében a *Környezeti, természeti, épített és kulturális örökség védelme* keretében nyertes projektek aránya jelentős (20%), e támogatások nagyban hozzájárulnak a települések sokszor egyetlen turisztikai érdeklődésre számot tartó vagy közösségi térként szolgáló épületének állagmegóvásához. A Leader programban *Humán erőforrás fejlesztésre* a nyertes programok 18%-a jutott, magában foglalva *A térségben élők kompetencia fejlesztése* és *A Civil társadalom erősítése* célterületek nyertes projektjeit.

Az Encsi kistérség ÚMFT/ÚSZT forráskeretére tervezett LHH programjának 22 főlistás projektje közül 21 vonatkozott a járás településeire, amelyekből 16, a tartaléklistáról pedig további 5 szerepel a nyertes projektek között. A visszautasított vagy meg sem pályázott projektek 24%-a *A munkanélküliség csökkentése a szociális foglalkoztatáson keresztül* prioritásban fordult elő.

A támogatások statisztikai elemzéséből és a járásban készített eddigi, nem reprezentatív mintának számító interjúk tanulsága alapján megállapítható, hogy a *Humán erőforrás fejlesztése* és az *Infrastruktúra fejlesztése* terén nyertes pályázatok a járásban azonosított alapvető problémák „tüzzoltását” és egy-két kivételtől eltekintve azok töredékes megoldását szolgálták. A támogatások és a megvalósításukhoz rendelkezésre álló erőforrások a legtöbb esetben a kialakult helyzet további romlásának megakadályozására voltak elegendőek, vagy még arra sem, és egy-két kivételtől eltekintve nem a jövőt tartották szem előtt, hanem a fennálló rossz helyzetnek egy, még elfogadható szinten tartását. A *gazdaság fejlesztése* prioritás kedvezményezettjei túlnyomórészt vállalkozók voltak, akik a vállalkozásuk működtetéséhez szükséges szemléletmódot a támogatási rendszer esetén is jól alkalmazták. Néhány sikeres vállalkozó így a vállalkozása fejlesztése érdekében kiaknázták a támogatási rendszerben rejlő együttműködési lehetőségeket és a járás hátrányos helyzetével összefüggő támogatási kedvezményeket.

Az Encsi járás nyertes pályázatainak területi differenciái fejlesztési célterületenként

A célterületenként megítélt támogatások települések szerinti megoszlásának és a társadalmi-gazdasági jelzőszámok alapján azonosított problémák területi különbségei megmutatták, hogy a fejlesztésre szánt források valóban a megfelelő helyre érkeztek-e, vagy voltak-e olyan települések, amelyek kimaradtak a fejlesztésekből.

Az aprófalvak sikertelensége a fejlesztéspolitikai támogatások nyújtotta lehetőségek kihasználása terén általános hazai tendenciája az Encsi járás esetén is megfigyelhető. Az ÚMFT/ÚSZT-ben és a Leader programban egyáltalán nem volt nyertes pályázat a járás északi, határ menti, előregedő, kiüresedő falvai közé tartozó Büttös, Kány, Keresztéte, Lítka, Perecse és Pusztaradvány településeken. G. Fekete (2013) a hazai aprófalvak sikertelenségét bizonyos külső (szigorú pályázási technikai-formai követelmények, aprófalvaknak megfelelő és/vagy fenntartható pályázati célok) és belső (önrész, felkészült pályázatírók, pályázati aktivitás, ötletek és együttműködési hajlandóság hiánya, helyi szereplők fásultsága, ötlettelensége, valamint a helyi lakosság innovatív fejlesztésekkel szembeni ellenállása, passzivitása) tényezőkkel magyarázza. Az említett hat faluhoz hasonló, jellemzően kis lélekszámú, fogyó és előregedő népességű települések esetében inkább a belső, helyi tényezők kapcsolódnak össze a végrehajtás sikertelenségével, így a helyi humán erőforrások híján a pályázat benyújtásáig sem jutnak el a települések pályázói (Németh et al. 2013). Bár az elutasított pályázatokról nincsenek információink, valószínűsíthető, hogy az Encsi járás nyertes pályázat nélküli hat falujából is alig vagy egyáltalán nem nyújtottak be pályázatot.

A legtöbb települést a *Környezeti, természeti, épített és kulturális örökség védelme* (17) és a *Humán erőforrás fejlesztése* (15), továbbá a *Minőségi élet, társadalmi környezet feltételeinek megteremtése* (13) prioritás érintette. A többi prioritás esetén nagyobb területi koncentrációt figyelhettünk meg. A 7. ábrán az egyes települések számára megítélt támogatások nagyságát és prioritások szerinti összetételét mutatjuk be, vagyis azt, hogy az egyes településeken melyik prioritás állt a fejlesztés középpontjában. Míg a *Humán erőforrás fejlesztése* prioritás főként a járás keleti és déli településein jelentős arányú, addig az *Infrastruktúra fejlesztése* inkább az e tekintetben elmaradottabb, északi településeken.

Az egyes prioritások járáson belüli koncentrációját látványosan szemléltetik azok súlypontjai (8. ábra), amelyek elhelyezkedésére gyakran hatást gyakorol egy-egy jelentősebb mértékű támogatás. Míg a *Turizmus fejlesztése* prioritás lokalizációját a hernádvecsei Hotel Vécsecity négycsillagos wellness szálló létesítésére megítélt támogatás (41%) határozta meg, addig a *Gazdaság fejlesztése* prioritását Encs, Baktakék, Forró és Detek vállalkozásainak megítélt támogatások (együttesen 90%). Az *Infrastruktúra fejlesztése* prioritás súlypontját főként a járás középső és déli területére koncentráló (kivételez Krasznokvajda) 150–250 millió forintos vagy a fölötti szennyvízkezelő-projektek és záportározó megépítése határozza meg.

7. ábra

Az Encsi járás településein a 2007 és 2013 közötti egy főre jutó megítélt támogatások megoszlása prioritások szerint
Distribution of the awarded supports for the period of 2007–2013 in the settlements of the Encs district by settlements according to the priorities

Megjegyzés: a kördiagram területe az egy lakosra jutó megítélt támogatás összegével arányos.

Adatforrás: a KSH, az EMIR és az Abaúj Leader Egyesület honlapja.

8. ábra

Az Encsi járásban 2007 és 2013 között megítélt támogatások prioritásonkénti súlypontjai
The centres of gravity of the awarded supports for the period of 2007–2013 in the settlements of the Encs district priorities

Adatforrás: a KSH, az EMIR és az Abaúj Leader Egyesület honlapja.

Jablonszky (2011) megállapítja, hogy a térségközpont települések felülreprezentáltsága a megítélt támogatásokból általános hazai jelenség, ahol a térségközpontok forráselszívó ereje elsősorban népességszámuktól és nem a járáson belüli népességarányuktól függ. Ennek tükrében meglepő, hogy a viszonylag kis lélekszámú (6500 fős) járasszékhelynek számító Encs igen jelentős mértékben (54%) koncentrálna a járás területére megítélt ÚMFT/ÚSZT és Leader támogatásokat. A szokatlanul magas arány háttérében részben az egyes központi funkciókhoz kapcsolódó, így Encshez regisztrált, de a járás többi települését is érintő nagy volumenű projekt áll.

A járás egészét tekintve az egy főre jutó megítélt támogatás 600 ezer forint volt. A járás egyes települései esetén azonban jelentősek voltak az eltérések. Míg az Alsógagyra megítélt egy főre jutó támogatás meghaladta a 2,2 millió forintot (a településen megvalósított záportároló építésével összefüggésben), illetve Detek, Baktakék, Hernádvécse és Encs esetén is az egymillió forintot, addig Csenyétén még a 19 ezer forintot sem érte el. Encs a járás területére megítélt támogatások jelentős részét koncentrálna, az egy főre jutó értékek tekintetében azonban – bár az élmezőnyhöz tartozik –, de nem vezet a járási rangsort. Általánosságban megállapítható, hogy nincs erős összefüggés a települések komplex fejlettsége és az egy főre jutó megítélt támogatások nagysága között (9. ábra), ezt igazolja a két jelzőszám esetében mért regressziós együttható alacsony értéke ($R^2=0,0013$).

9. ábra

A települések komplex fejlettsége és a számukra megítélt (ÚMFT/ÚSZT, Leader) egy főre jutó támogatás közötti összefüggés az Encsi járásban, 2013

Relationship between the complex state of development of the settlements and their awarded supports in the Encs district, 2013

Adatforrás: a KSH, az EMIR és az Abaúj Leader Egyesület honlapja.

10. ábra

A megítélt támogatások prioritásonkénti népességarányos Lorenz-görbéje, 2013

Lorenz curve of the awarded supports per population by priorities, 2013

Adatforrás: a KSH, az EMIR és az Abaúj Leader Egyesület honlapja.

A 10. ábrán az egyes prioritások népességarányos megoszlását szemléltető Lorenz-görbék szerint a skála két szélén a *Humán erőforrás fejlesztése* és a *Turizmus idegenforgalom fejlesztése* áll. A humán erőforrás-fejlesztés népességarányos megoszlása összefügg az oktatásfejlesztés szisztematikus hálózatos projektjeivel, amely az Encsi tankerület számos települése között kiegyenlítetten oszlott meg. A járás turisztikai fejlesztéseiben viszont sokkal hangsúlyosabb szerepet kapnak az eseti döntések. A támogatások népességarányos eloszlástól való eltérésében kulcsszerepet játszott az alig ezer fős Hernádvécsére irányuló, az előzőekben már említett szállodafejlesztés, ugyanakkor a járás elcigányosodó és ezzel összefüggésben növekvő lélekszámú települései kimaradtak a turizmusfejlesztési pályázatokból.

Összegzés

Az egyik leghátrányosabb helyzetű járásunk, az Encsi járás elmaradottságában szerepet játszanak történelmi tényezők is. Bár a térség már több évtizede a fejlesztéspolitika kiemelt célterületei közé tartozik, mégsem valósult meg a felzárkózása sem országos, sem megyei szinten. További leszakadása ugyanakkor nem folytatódott, amiben valószínűsíthetően a fejlesztéspolitika fontos (igaz inkább tűzoltó) szerepet játszott. E járás valamennyi vizsgált dimenzióban elmaradt a megyei és az országos átlagtól, míg gazdasági téren figyelhető meg a legnagyobb mértékű lemaradás, addig társadalmi és szociális területen az viszonylag kisebb mértékű. (Ennek ideális esetben tükröződnie kellene a területi kiegyenlítést célzó fejlesztéspolitikában is.)

A fejlettségi térszerkezetben a komplex fejlettségi mutató alapján egyrészt kimutattuk a járásszékhely környékének vezető szerepét, másrészt a Hernád-völgyi települések történelmileg öröklött és újratermelődjérelatív pozitív helyzetét. A csereháti falvak közül csupán a mikrotérségi központok tűntek ki, valamint néhány tudatos és aktív fejlesztéspolitikát folytató apró- és törpefalu.

Az uniós fejlesztési támogatások csak részben követték a települések társadalmi-gazdasági problémáinak mintázatát. Bár a járás elmaradottsága a gazdasági dimenzióban a legnagyobb mértékű, a gazdaságfejlesztési támogatások sem arányukban, sem térbeli mintázatukban nem érték el a szükséges szintet. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a gazdaságfejlesztésben megítélt támogatások földrajzilag erősen koncentrálnak a járás déli részén lévő, a már eleve nagyobb gazdasági potenciállal rendelkező falvakra. A gazdaságfejlesztési projektek alacsonyabb támogatásintenzitása ugyanis nem tette lehetővé a gyengébb gazdasági potenciállal rendelkező északi települések támogatások révén történő bekapcsolását a vállalkozás- és az egyéb gazdaságfejlesztésbe. Ez pedig hosszabb távon tovább növeli a járáson belüli gazdasági fejlettségbeli különbségeket. Másrészt a járás alacsony vállalkozássűrűsége általában is kedvezőtlenül hat a térség gazdaságfejlesztési támogatásokat megkötő képességére.

Az Encsi járás a komplex mutató más dimenzióihoz viszonyítva infrastrukturális szempontból közepesen elmaradott az országos és a megyei szinthez képest, ugyanakkor települései között e tekintetben jelentősek a különbségek, elsősorban a csereháti falvak rovására. Még – az országos szinten kis szóródást mutató – közüzemi ivóvízhálózatba bekapcsolt lakások arányában is számottevőek a járáson belüli különbségek. Az Encsi járás infrastruktúrafejlesztései földrajzilag nem estek egybe az e szempontból valóban elmaradott településcsoport elhelyezkedésével. A legnagyobb infrastrukturális beruházásoknak számító – főként a járás középső és déli részén elhelyezkedő mikrotérségi központokat (kivéve Krasznokvajda) érintő – szennyvízkezelő-projekt és a záportározó kivételével a viszonylag kisebb összegű támogatások régóta váró, hiánypótló, inkább „tűzoltó” jellegű fejlesztéseket céloztak meg, amelyek rövid távon nem járultak hozzá az említett települések felemelkedéséhez.

Mind az elnyert pályázatok számában, mind pedig a megítélt támogatás összegében a legnagyobb részesedést (több mint egyharmadát) önmagában a humán erőforrás fejlesztése tette ki. Ha figyelembe vesszük, hogy az Encsi járás elmaradása a szociális és a társadalmi mutatócsoportban a legkisebb, akkor ez felülreprezentáltnak tűnhet. Akkor viszont már nem, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a humán erőforrás fejlesztéséhez tartoznak a foglalkoztatáspolitikai támogatások is (és e tekintetben már jelentősebb a járás lemaradása). Továbbá a sokszor mélyszegénységben élők esetén tapasztalható kedvezőbb népmozgalmi jelzőszámok indokolják, sőt meg is követelik a humán erőforrás fejlesztésére kiemelten fordított támogatásokat.

Végezetül emeljük ki az Encsi járásba érkezett támogatások két fontos sajátosságát! Egyrészt a pályázati rendszer specifikus tényezői (például az alacsony támogatás-intenzitás korlátozó hatása a gazdaságfejlesztések területén) szerepet játszottak abban, hogy a pályázatok prioritások szerinti megoszlása csak részben felelt meg a különböző elmaradottsági szintű dimenziók igényeinek. Másrészt a támogatási prioritások földrajzi eloszlása inkább elmélyítette a járáson belüli belső tagoltságot, semmint elősegítette volna a belső területi kohéziót.

IRODALOM

- BELUSZKY, P.–SIKOS T., T. (2007): Változó falvaink a magyarországi falvak típusai a harmadik évezred kezdetén *Tér és Társadalom* 21 (3): 1–29.
- BELUSZKY, P. (1977): Krasznokvajda – Egy alsófokú központ gondjai a Csereháton *Földrajzi Értesítő* 26 (3–4.): 349–386.
- BÍRÓ, P.–MOLNÁR, L.–ADLER, J.–BARTA, J.–MÜLLER, E.–PICHOVSKY, K.–SKULTÉTY, L. (2004): A kistérségi szintű relatív fejlettség meghatározása *Területi Statisztika* 44 (6): 564–585.
- CSATÁRI, B.–FARKAS, J. (2006): A magyar vidékies kistérségek új kategorizálása, különös tekintettel a városi hatásokra és a földhasznosítás változásaira *Tér és Társadalom* 20 (4): 97–110.
- CSATÁRI, B. (1996): *A magyarországi kistérségek néhány jellegzetessége* MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét.
- CSATÁRI, B. (1999): *A kedvezményezett kistérségek besorolásának felülvizsgálata (összefoglaló zárójelentés)* MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete, Kecskemét.
- CSERHÁTI, I.–DOBOSI, E.–MOLNÁR, ZS. (2005): Regionális fejlettség és tökevonzási képesség *Területi Statisztika* 45 (1): 15–32.
- DOBOSI, E. (2003): *A regionális elemzések módszertani kérdései – Esettanulmány: Magyarország kistérségi fejlettségének elemzése A gazdaságelemzés módszerei. 2003/1.*, KSH Gazdaságelemző és Informatikai Intézet (ECOSTAT), Budapest.
- FALUVÉGI, A.–TIPOLD, F. (2007): A területfejlesztés kedvezményezett térségeinek 2007. évi besorolása *Területi Statisztika* 47 (6): 523–540.
- FALUVÉGI, A. (2000): A magyar kistérségek fejlettségi különbségei *Területi Statisztika* 40 (4): 319–346.

- FALUVÉGI, A. (2003): *A társadalmi-gazdasági jellemzők területi alakulása az átmenet időszakában és várható hatásai* Tudás alapú gazdaság és munkaerőpiac Magyarországon a XXI. században című, 5/180 nyilvántartási számú, 2001. évi NKFP pályázat, 3.4. részfeladat, Budapest.
- FAZEKAS, K. (1997): Válság és prosperitás a munkaerőpiacon – A munkanélküliség regionális sajátosságai Magyarországon 1990–1996 között *Tér és Társadalom* 11 (4): 9–24.
- FERTÓ, I.–VARGA, Á. (2014): A jóllét területi különbségei Magyarországon: egy lehetséges tér- és fejlődési index alkalmazása *Statisztikai Szemle* 92 (10): 1–18.
- G. FEKETE, É. (2001): Aprófalvak az ezredfordulón In: DORMÁNY, G.–KOVÁCS, F.–PÉTI, M.–RAKONCZAI, J. (szerk.): *A földrajz eredményei az új évezred küszöbén* pp. 1–15., Földrajzi Konferencia, Szeged.
- G. FEKETE, É. (2013): Aprófalvak fejlesztői „szemüveggel” In: KOVÁCS, K.–VÁRADI, M. (szerk.): *Hátrányban vidéken* pp. 296–314. Argentum Kiadó, Budapest.
- HAHN, CS. (2004): A térségi fejlődést befolyásoló tényezők Magyarországon *Területi Statisztika* 44 (6): 544–563.
- JABLONSKY, GY. (2011): *Területi forrásallokációs vizsgálatok* Tematikus füzetek, Nemzeti Fejlesztési Ügynökség Központi Monitoring Főosztály, Budapest.
- JENEY, L. (2014): Geographic Differences in the Long-term Demographic Processes of the Settlements of the North Hungarian Border Region *Cross-Border Review* 1 (1): 37–53.
- KOVÁCS, K. (2013): Területi, társadalmi hátrányok és beavatkozási politikák In: KOVÁCS, K.–VÁRADI, M. (szerk.) *Hátrányban vidéken* pp. 25–47., Argentum Kiadó, Budapest.
- KSH (1980): *Településbázis IV. kötet. Országos és megyei összefoglaló adatok 1970–1978*, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KULLMANN, Á.–JANZA, F.–HERCZEG, B. (2010): A leghátrányosabb helyzetű kistérségek célzott támogatásának kísérlete, és első tapasztalatai Észak-Magyarországon *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* 7 (2): 3–20.
- LIESZKOVSKY, J.–SZABÓ, SZ. (2009): A Krasznokvajdai mikrotérség lakosságának közlekedési szokásai *Tér és Társadalom* 23 (4): 117–135.
- LUKOVICS, M. (2007): *A lokális térségek versenyképességének elemzése* Doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem, Szeged.
- MARGITICS, GY. (2010): Észak-magyarországi LHH-s tapasztalatok – regionális ügynökségi nézőpontból *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* 7 (2): 52–58.
- NEMES, G.–VARGA, Á. (2014): Gondolatok a vidékfejlesztésről – alrendszerek találkozása, társadalmi tanulás és innováció *Educatio* 23 (3): 384–393.
- NÉMETH, N. et al. (2013): *Értékelési jelentés. A fejlesztési források szerepe a leszakadó térségek dinamizálásában* Pannon-Elemző Iroda Kft., Revita Alapítvány, HÉTFA Elemző Központ, Budapest Intézet, Budapest.
- OBÁDOVICS, CS.–KULCSÁR, L. (2003): A vidéki népesség humánindexének alakulása Magyarországon *Területi Statisztika* 43 (4): 303–322.
- OBÁDOVICS, CS. (2004): *A vidéki munkanélküliség térségi eloszlásának elemzése* Doktori értekezés, Szent István Egyetem, Gödöllő.
- RITTER, K. (2008): *Agrárfoglalkoztatási válság és a területi egyenlőtlenségek* Doktori értekezés, Szent István Egyetem Gödöllő.
- TÁNCZOS, T.–EGRI, Z. (2010): Differenciálódási folyamatok a magyarországi kistérségek társadalmi és gazdasági fejlettségében *Területi Statisztika* 50 (3): 279–294.
- TÁNCZOS, T. (2011): *A társadalmi és gazdasági fejlettség térbeli folyamatvizsgálata Magyarországon* Doktori értekezés, Szent István Egyetem, Gödöllő.